

PRIJATELJSKO VRIME¹

(Maločak uspomena na davno božićanje u Hercegovini)

Svake godine o Božiću pohodi me misao na *prijateljsko vreme*. Iz dubine sjećanja iskače ganga mlađarije: *Iđe Božić, ide sv. Kata, sad će moja rakija na vrata*. Ćusti² momci još ćustije cure uskaču u koloplet života. Od grlatosti muškadiji³ podrhtava kika⁴ i šop⁵ na glavi. Oni arli⁶ vataju se metaljke⁷ pa začinju igru bacanja kamena s ramena. Brzi kao dragušica⁸ zavijare⁹ je daleko u meku prpošku¹⁰ pa pažljivo odmjeravaju čija je odletjela dalje. Tako se jatare¹¹ satima. Smiju im se kovilje¹² *lippe ko upis*.¹³ I brljušci¹⁴ iz potaje pilje¹⁵ u curetke.¹⁶ Starčad preko ramena

¹ *prijateljsko vreme* ili došašće, advent, vrijeme pred Božić, običaj druženja uz **bukaru** vina i **mezu** (pokr. zakuska izvan redovitih obroka, uz piće: tur. ← perz.), ANIĆ 1999.: 844.

² **ćust** pokr. razg. 1. ljepuškast

³ **muškadiji N jd. muškadija** pokr. razg. muškarcima N jd. muškarci

⁴ **kika** < prasl. i stsl. kyka (rus. kika, stpolj. kszczyca) kosa koja strši; dio kose vezan u rep ili spleten u pletenicu, <https://hrvatski.en-academic.com/44700/kika> (pristupljeno 28. XII. 2022.)

⁵ **šop** pokr. razg. 1. frizura na kokot

⁶ **arli** < tur. arlıtı se, al – crven, crveniti se, ŠKALJIĆ, 1989., 98.

⁷ **metaljka** pokr. razg. veliki okruglasti kamen

⁸ **dragušica** pokr. razg. munja

⁹ **zavijare, inf. zavijariti** pokr. razg. snažno baciti

¹⁰ **prpoška** pokr. razg. prah, fino usitnjena suha zemlja

¹¹ **jatara, inf. jatariti** pokr. razg. 1. natječu, inf. natjecati, 2. nadmeću, inf. nadmetati

¹² **kovilje N jd. kovilja** < tur. klvircik pokr. razg. 1. kovrča, 2. kovrdža, 3. kofrdž lokna: pram kuštrave kose, ricasta žena, loknasta žena ANIĆ 1999.: 731; ŠKALJIĆ, 1989., 417.

¹³ **lippe ko upis** pokr. razg., lijepe kao krasopis

¹⁴ **brljušci N jd. brljušak** pokr. razg. pubertetlije, N jd. pubertetlija

¹⁵ **pilje** pokr. razg. zure

¹⁶ **curetke, N jd. curetak** pokr. razg. djevojčice, N jd. djevojčica

prebačena koparana,¹⁷ kriomice, ispod oka i kroz prste, prati žegarnu¹⁸ mladost. S vremena na vrijeme potegnu¹⁹ lozu iz ploske.²⁰

Radost raste, lista dane.

Sat na sat i eto svete Lucije. Stopanjice²¹ iz izba²² izvlače drvene čanje²³ i u nji zaležu²⁴ žito za rođendan Nebeskom Djetetu. Taman kad popuca zrnje pšenice i ugleda se bijela klica, stigne i treća nedjelja došašća, materice.²⁵ U cik zore sjate se²⁶ djeca oko materina ležaja. Sve jedno preko drugoga slijeće brzim cmok-cmok poljupcima na toplo joj čelo. Oni stariji s pjesmom prigodnicom zastupče²⁷ oko kreveta. Sitnež se zavlači k najdražoj pod meki i topli gunj.²⁸ Rasanjena majka zaleprša rukama i sleti do staroga drvenoga sanduka ili škrinje. Iz škanaveta²⁹ izvuče crvene jabuke, suhe smokve, oskoruše i pokoji skovrljen³⁰ rogač. Jutro miriše na ljubav.

Četvrta nedjelja došašća slavi očiće.³¹ Dan prije planiranu šegu³² izvode najodvažnija, snagom obdarena djeca. Dolibe³³ se na prstima do očeve loge. Povuku gunj pa čaću³⁴ uvaljaju u crno-bijelu tkanicu zva-

¹⁷ **koparan** < tal. capperone = ogrtač, gornji kaput od domaćeg sukna, vojnička bluza <https://repositorij.unipu.hr/en/islandora/object/unipu%3A196/datastream/PDF/view> (pristupljeno 28. XII. 2022.)

¹⁸ **žegarnu** pokr. razg. vruću, razigranu, uskipjelu

¹⁹ **potegnu**, inf. **potegnuti** pokr. razg. popiju, inf. popiti vino ili rakiju

²⁰ **Ploska**, mala drvena ili staklena plosnata posuda za vodu, rakiju ili vino, opasana je kožnim ili pletenim remenom, nosi se preko ramena ili u džepu.

²¹ **stopanjice N jd. stopanjica** pokr. razg. 1. kućanice N jd. kućanica, 2. domaćica

²² **izba** < stsl.; rus. arhaizam od praslavenskoga *jъstьba 1. ostava, 2. spremište, 3. smočnica, 4. manja soba, 5. manja prostorija za razne namjene ANIĆ 1999.: 614.

²³ **čanje N jd. čanja** pokr. razg. 1. okrugla zemljana ili drvena posudica iz koje se jede žitko jelo, ANIĆ 1999.: 242, < čanak tur. çanak 1. zemljana posuda, ŠKALJIĆ, 1989., 162.

²⁴ **zaležu** inf. **zaleži** pokr. razg. posijati, staviti u posudu da proklija

²⁵ **Materice**, adventski običaj posvećen majkama i međusobnom darivanju.

²⁶ **sjate se** inf. **sjatiti** pokr. razg. 1. okupe se, 2. slete se

²⁷ **zastupče**, inf. **zastupčiti** pokr. razg. stajati u mjestu i prebacivati se s noge na nogu

²⁸ **gunj** < alb. gunë 1. domaći ručno tkan pokrivač od vune, ANIĆ 1999.: 502.

²⁹ **škanavet** < tal. scaffa, scaffeta; lat. scaphium 1. ladica, 2. pretinac u škrinji https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d1huXxU%3D&keyword=%C5%A1kafetin (pristupljeno 28. XII. 2022.)

³⁰ **skovrljen** pokr. razg. 1. zgvrčen, 2. upran u sebe

³¹ **Očiće N jd. očići**, adventski običaj posvećen očevima i međusobnom darivanju.

³² **šegu N jd. šega** < ar. šala; tur. şaka 1. šala., 2. pošalica, ŠKALJIĆ, 1989., 583.

³³ **dolibe**, inf. **dolibiti** pokr. razg. došuljaju, inf. došuljati

³⁴ **ćaću N jd. ćaća**, pokr. raz. tatu N jd. tata

nu prostorina³⁵ ili mu pak hitrim potezima privežu ruke i noge, i to na šeper,³⁶ crno-bijelim u petoroplet spletenim užetom. Spute³⁷ ga kao nemirna konja. Čaća se koprca,³⁸ udara šljucim³⁹ sad u jednu sad u drugu stranicu drvenoga kreveta. Kako se on migeta⁴⁰ i koprlja⁴¹, tako djeca bate⁴² u krug nadglasavajući se ritmičnim čančanjem⁴³: *Po-daj ća-ća pa-re, pa-re ili ja-re, ako ne-ma, vi-ša-lo se spre-ma*. Proključali kovitlac utiša otkup, migavica.⁴⁴ A kad mine jutarnja šala, otkotrlja se dan i suton zađe u kuće, čeljad⁴⁵ se okupi oko sinije.⁴⁶ Miris bakalara zarazi svo selo. Iz drvene bukare vino naginju⁴⁷ i djeca. U neodređeni čas na vratima se pojavi djed ili otac s upaljenim badnjakom⁴⁸ na ramenu. S usana sklizne pa se razlije prostorom: *Na dobro vam došla badnja večer, Božić i sveto Isusovo porođenje! – I s tobom Bog dao zajedno!* – odgovaraju crveni obraščići i radosne oči ozarene božićnim svjetlom. Skupni blagdanski portret zarije se u dušu, u um za sva vremena.

I tek što badnjak izgori, i djeca za sreću ostave otiske stopala u lugu⁴⁹, eto i Božića. Ljubavlju pravnan put vodi ravno u Isusovu štalicu.

³⁵ **prostorinu N jd. prostorina**, pokr. razg. 1. prostirač ručno tkan od ovčje vune ili kozje kostrijeti

³⁶ **šeper** pokr. razg. 1. vez, 2. vrpca svezana u mašnicu

³⁷ **spute**, inf. **sputiti** pokr. razg. svezati ruke i noge

³⁸ **koprca** inf. **koprcati** pokr. razg. 1. otimati, 2. bacakati

³⁹ **šljucim N jd. šljuk** pokr. razg. kostima N jd. 1. kost, 2. oglodana kost od pršuta

⁴⁰ **migeta**, inf. **migetati** pokr. razg. mrda, inf. mrdati

⁴¹ **koprlja**, inf. **koprjati** pokr. razg. 1. prevrćati se 2. trzati rukama i nogama nastojeći osloboditi se

⁴² **bate**, inf. **batiti** pokr. razg. udaraju, inf. udarati

⁴³ **čančanje** pokr. razg. prošenje

⁴⁴ **migavica** pokr. razg. papirnati novci

⁴⁵ **čeljad** prasl. čeljad (mn.) čeljadъ (rus. čeljad', češ. čeled) svi ukućani <https://hrvatski.en-academic.com/89245/%C4%8Deljade> (pristupljeno 28. XII. 2022.)

⁴⁶ **sinije N jd. sinija** < ar. niska okrugla trpeza, sofa, tur. sini 1. trpeza, 2. sofa; pers. sīnī, bukv.: kineski, predmet kineske izrade, ŠKALJIĆ, 1989., 566.

⁴⁷ **naginju**, inf. **naginjati** pokr. razg. piti iz bukare

⁴⁸ **Badnjakom N jd. badnjak** *Sam naziv badnjak je nastao od praslavenske osnove bьd- (>bud-), buditi, bdjeti, a značenjski je povezano i s riječju bodar, bodriti. Badnjak može značiti isto što i Badnji dan, ili drvo koje se pali uoči Božića, folklorni običaj koji ima svoj ceremonijal i svoju simboliku.* ŠIMIĆ, Marinka. 2022. Stari božićni običaji u Hercegovini. (u tisku)

⁴⁹ **lugu N jd. lug** < Lug, šaka soli i luga (M. M. 129), *Žerava se je na ognjištu već davno utrnula, lug posivio, ostario...* (I. S. 103 – 104). Ovaj leksem u zapadnohercegovačkim govorima ima značenje 'pepeo', što je sveslavenska i praslavenska posuđenica iz starovisokonjemačkoga. U čakavskom i kajkavskom je potvrđen leksem *lukšija*, a taj je leksem poznat i u zapadnošto-

Miris jabuka, naranača i rogača rađa radost. Pod stolom naviljak⁵⁰ slame. Na siniji zeleno žito svezano trobojnicom i tri svijeće. Jedna za polje i brdo, druga za kuću, treća za duše umrlih, *osobito za one za koje se nema niko molit i spomenut*. Gore svečano i tiho. Ona za pokojne suzi niz voštanicu i niz lica starije čeljadi. Budno očevo oko prati kad će ih utrnuti.⁵¹ Valja zero⁵² ostaviti i za novogodišnji ručak. A kad dovoljno dogore, kora išaranoga božićnog kruha umočena u crno vino oduzme im dah. Utrnu se. Čeljad tad pozdravlja Mladoga Kralja Njegovom jedinom molitvom Oče Naš. Suze za pokojnima ukrade svima draga pjesma *U sve vrime godišća*.

Na mlado lito dogore sve tri svijeće. U drvenoj čanji ostane samo već pomalo požučeno božićno žito. Žiloplet zrnevlja i vlati žita pozoblju kokoši pa bolje nose ili se pokrijepe za zetov doček. Točno na sv. Stjepana zetovi pohode ženinu obitelj. Razdragane punice i šalbabe⁵³ pripreme mu grotolju⁵⁴ načinjenu od pataka duhana, oraha, lješnjaka, oskoruša i suhih smokava, ukrašenu vunenim čarapama, terlucima⁵⁵ i raznobojnim vrpcama karte.⁵⁶ Muška čeljad, osobito kalapučani⁵⁷ zagangaju: *Dobro baba dočekala zeta, ispekla mu jezik od pileta. Za osvetu*

---

kavskom u značenju mješavina pepela i vrele vode za pranje rublja, što je zabilježeno i kod M. Mikulića: *gubina se podulje vari u lukšiji* (M. M. 151), ŠIMIĆ, Marinka. 2020. (u tisku).

⁵⁰ **naviljak** pokr. razg. rukohvat, količina sijena, slame ili drača zahvaćena vilama

⁵¹ **utrnuti** pokr. razg. ugasiti

⁵² **zero** < zèhra, zèra (ar.) sićušni djelić, trunčica; tur. zerre ← arap. dārrā: 1. veoma mali, 2. sićušni mrav ŠKALJIĆ, 1989., 651.

⁵³ **šalbabe** N jd. **šalbaba** pokr. razg. suprugina nevjesta (snaha)

⁵⁴ **Grotulja**, grotolja, (*ogrlica od oraha*), *dao krupnu kao grotulju oraha krunicu* (M. M., 60). *Od slavenskoga i praslavenskoga korijena grohotati (buka, lupa kod padanja kamenja ili smijeha), niz oraha ili lješnjaka na koncu. Leksički arhaizmi u nekim zapadnoštokavskim govorima* Marinka Šimić; P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I., str. 624 <https://hrcaak.srce.hr/file/381384> (pristupljeno 28. XII. 2022.)

Grotulju, odnosno grotolju u D. Mamićima čine zlatnožute patke najkvalitetnijeg duhana, na vrpce nanizani orasi, lješnjaci i oskoruše pa ukrašeni krep papirom.

⁵⁵ **Tèrluci**, N jd. **tèrluk (teluci)** < tur. terlik 1. vezom ukrašene lake ženske papuče koje se nose po kući, 2. obojci koji su se, navučeni na muške čarape, nosili ispod opanaka ANIĆ 1999.: 1284; nazuvci po licu izvezene zlatom, srebrom ili svilom; vuneni ručno ispleteni nazuvci koji se navlače na čarape, a izvezeni su tankom pređom ili svilom različitim geometrijskim likovima, nose ih žene i muškarci.

⁵⁶ **karte** N jd. **karta** < lat. charta; grč. khártēs: list papirusa, ANIĆ 1999.: 656, izboran, rastezljiv i mek papir u boji (krèp-pàpr < fran. crêpe)

⁵⁷ **kalapučani** N jed. **kalapučan** pokr. razg., živahni mladići

gangašima, grotoljom okičen zet uskoči u kokošinjac, uhvati najljepšu kokoš i uknjiži u trajno vlasništvo.

Dan na dan pa puknu i Mladinci.⁵⁸ Tog jutra bude prutu⁵⁹ posla. Još sklupčane, i na toploj prostorini ispod gunja, malešne pohodi ovijača.⁶⁰ Iz očeve stegnute šake sriče slog po slog: *U ši-ri-nu- u du-lji-nu, u ši-ri-nu- u du-lji-nu*. Vrti se žrtvenica mladom Bogu, molba da djeca narastu i da budu zdrava. U suzne dlanove drčine⁶¹ babe turaju⁶² škrilju⁶³ dunje izvučenu iz škrinje i svjetlucavu kreju⁶⁴ šećera. Djedovi natežu iz bukare nutkajući jedan drugoga: *Deder, potegni brajo,*⁶⁵ *obaćeraj!* Sve u krug dok ne presuši! Mokrim gubicama⁶⁶ vezu⁶⁷ Vranc Jozipovi vojnici⁶⁸ o Solunu, Tirolu, Uralu i Kurdelaniji.⁶⁹ Vrti se, vrti se Glas Amerike: Govori Grga Zlatoper. Stopanjice⁷⁰ peku uštipe⁷¹ zabačena meculeta⁷² na vrvce⁷³ glave. Iz džepića na pregljači⁷⁴ priko kotule⁷⁵ izvlače rupčić, brišu znoj i sve po redu nutkaju: *Uzmi der, uzmi! Valja se očistiti od meze*⁷⁶ *i priškotine.*⁷⁷ Miris vreloga ulja i okus pečenoga tijesta omami svaki živi

⁵⁸ **Mladinci**, 28. XII., božićni pučki običaj šibicanja djece kao spomen na Herodov pokolj nevine dječice. Obred se izvodi blagim šibanjem po dječjim nogama u želji da cijelu godinu imaju dobro zdravlje te da se dobro umno i tjelesno razvijaju.

⁵⁹ **prutu** N jd. **prut** pokr. razg. šibi N jd. šiba

⁶⁰ **ovijača** pokr. razg. šiba, prut

⁶¹ **drčina** pokr. razg. dječurlija

⁶² **turaju**, inf. **turati** pokr. razg. guraju, inf. gurati

⁶³ **škrilju** N jd. **škrilja** < rus. скрѣль kriška

⁶⁴ **kréja** pokr. razg. kocka šećera

⁶⁵ **brajo** pokr. razg. brate

⁶⁶ **gubicama** N jd. **gubica** < *prasl.* goba (rus. gubá: usna, *polj.* gęba: usnama https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fV9uXxE%3D (pristupljeno 28. XII. 2022.))

⁶⁷ **zavezu**, inf. **zavesti** pokr. razg. počnu pričati vrlo slikovito

⁶⁸ **Vranc Jozipovi vojnici** pokr. razg. vojnici Franje Josipa

⁶⁹ **Kurdelanija** pokr. razg. Furlanija

⁷⁰ **stopanjica** pokr. razg. domačića, kućanica

⁷¹ **uštipe** N jd. **uštupak**, tanko pecivo od brašna, vode i soli

⁷² **meculet** pokr. razg. rubac koji su nosile udate žene, bio je crn, zagasit (tamnija boja bilo koje boje) ili plave boje

⁷³ **vrvice** pokr. razg. na vrhu

⁷⁴ **pregljači** N jd. **pregljača** pokr. razg. pregači N jd. pregača

⁷⁵ **kotulu** N jd. **kotula** (**kotul**) < tal. cotta, suknja ANIĆ 1999.: 731

⁷⁶ **meza** < tur. ← pers. zakuska izvan redovitih obroka, uz piće; slastica; naresci od suhog mesa, kobasica i sira, a uzimaju se uz rakiju ili vino

⁷⁷ **priškotine** N jd. **priškotina** od friško pokr. razg. svježe meso < njem. frisch: svjež; tal. fresco: svježe ANIĆ 1999.: 454.

stvor, ugnijezdi se u sjećanje pa svake godine o božićnim i novogodišnjim blagdanima izleti u neopisivu čežnju za minulim vremenima.

Tumač pojmova prema:

- ANIĆ, Vladimir. 1999. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb : Liber.
- KRALJEVIĆ, Ante. 2013. *Ričnik zapadnohercegovačkoga govora*. Široki Brig – Zagreb: Matica hrvatska, Dan.
- SKOK, P. 1971.–1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. knj. I., II., III. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- ŠIMIĆ, Marinka. 2021. Leksički arhaizmi u nekim zapadnoštokavskim govorima, *Hercegovina* 7, 325–360.
- ŠIMIĆ, Marinka. 2021.a. O orijentalizmima u širokobriješkom govoru. *Hercegovina franciscana* 15, 157–178.
- ŠIMIĆ, Marinka. *Stari božićni običaji u Hercegovini* (u tisku).
- ŠIMIĆ, Marinka. 2018. Zaboravljene riječi širokobriješkoga kraja skrivene u toponimima (toponimi sela Dužice i Rasno). *Hercegovina franciscana* 14, 185–213.
- ŠIMUNDIĆ, Mate. 1971. *Govor Imotske krajine i Bekije*. Sarajevo : Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- ŠKALJIĆ, Abdulah. 1989. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo : Svjetlost.
- ŠONJE, Jure (gl. ur.). 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga.

dr. sc. Milka Tica